

Prof. dr hab. Małgorzata Szwejkowska
Instytut Prawa AEH w Warszawie

Warszawa, 1 lipca 2022 r.

Recenzja osiągnięcia naukowego oraz istotnej aktywności naukowej w przewodzie habilitacyjnym dr Anny Demenko

1. Podstawy sporządzenia recenzji

Na podstawie uchwały Rady Naukowej Dyscypliny Nauki Prawne Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu nr 52/2021/2022 z dnia 15 marca 2022 roku zostałam wyznaczona recenzentem w przewodzie habilitacyjnym Pani dr Anny Demenko.

Celem przedmiotowej recenzji, zgodnie z treścią art. 219 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r., poz. 478, tj.) jest ustalenie czy osiągnięcia naukowe Habilitantki – uzyskane po otrzymaniu przez siebie stopnia doktora – stanowią znaczny wkład w rozwój nauk prawnych, zaś aktywność naukowa, realizowana w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, ma charakter istotny. Odpowiedź na tak postawione pytania zostanie udzielona poniżej, na podstawie oceny przedłożonej do recenzji monografii pt. *Przestępstwa popełniane przez wypowiedź*, którą Pani Doktor Anna Demenko wskazała jako dzieło stanowiące znaczny wkład w rozwój nauk prawnych, w oparciu o art. 219 ust. 1 pkt 2 cytowanej powyżej ustawy oraz na podstawie dokumentacji dotyczącej aktywności naukowej realizowanej przez Habilitantkę.

2. Ocena osiągnięć naukowych Pani Doktor Anny Demenko

A. Rozprawa habilitacyjna

Opracowanie przedłożone przez Panią dr Annę Demenko ukazało się nakładem wydawnictwa C.H. Beck i liczy 324 strony. Nie zamieszczono w nim tabel i wykresów, badania empiryczne nie były przez Habilitantkę przeprowadzone. Pozycja ta ma spełniać według Habilitantki wymagania określone dla osiągnięć naukowych, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Oceniając wybór tematu trzeba na wstępie zaznaczyć, że nie jawi się on jako szczególnie oryginalny. Jego brzmienie sugeruje od razu, że niniejsza rozprawa będzie miała co do zasady charakter kompilacyjny i odtwórczy i w istocie taki jest w głównej mierze jej charakter. Jest to monografia o charakterze komentarza, przyczynkarska. Wprawdzie Autorka nie unika stawiania trudnych pytań i zazwyczaj udziela na nie odpowiedzi, w dodatku merytorycznie poprawnej, nie stanowi to w większości przypadków żadnego *novum*. Podczas lektury tego dzieła nie można uwolnić się od wrażenia, że mamy tu do czynienia z bardzo sprawnym komentarzem o charakterze praktycznym, który to jednak komentarz ma niewiele wspólnego z oryginalnym i twórczym opracowaniem naukowym, stanowiącym istotny wkład w rozwój nauki prawa.

Udzielając zatem odpowiedzi na kluczowe pytanie o trafność doboru tematyki badawczej stwierdzić należy, że obrany temat – zainspirowany (co zaznaczyła Habilitantka we wstępie) teorią przestępstw z wypowiedzi prezentowaną w niemieckiej nauce prawa karnego – jest zbyt szeroki, ogólnikowy i nieodpowiedni dla celu, dla którego monografia ta powstała. Ta konstatacja musi rzutować na dalszą ocenę recenzowanego opracowania, które jak już podkreślono jakkolwiek nie pozbawione walorów poznawczych, posiada co do zasady walor przyczynkarski. Praca ta byłaby znacznie bardziej interesująca gdyby Habilitantka pełniej wykorzystwała wiedzę, którą bez wątplenia posiada, w zakresie typizacji przestępstw z wypowiedzi w niemieckim systemie prawa karnego. Opracowanie o charakterze komparatystycznym być może skutkowałoby sformułowaniem wartościowych wniosków *de lege lata* oraz *de lege ferenda*.

Tematyka tak obrana przez Habilitantkę została zrealizowana w trzech częściach, poprzedzonych wstępem i zwieńczonych Uwagami końcowymi. Struktura rozprawy tak ukształtowana musi budzić zastrzeżenia, trzy rozdziały z których składa się oceniane opracowanie w istotny sposób różni się objętością. Oczywistym jest, że poszczególne

fragmenty opracowania będą się różniły pod tym względem, ale w analizowanym przypadku ta rozbieżność jest rażąca i wynika z błędnych założeń przyjętych przy konstrukcji pracy. W efekcie pierwszy wprowadzający rozdział monografii liczy sobie 63 strony, zaś rozdział kolejny, z natury rzeczy najbardziej rozbudowany osiągnął 135 stron tekstu, a zatem jest dwukrotnie dłuższy od pierwszego. Kolejny, ostatni rozdział ma już objętość zbliżoną do drugiego bowiem obejmuje 112 stron. Tradycyjnie przyjmuje się (i w przypadku opracowań rangi rozpraw habilitacyjnych należałoby się do tych zaleceń zastosować), że jednak poszczególne części monografii powinny mieć zbliżoną wielkość. Objętość poszczególnych rozdziałów nie ma tu jednak znaczenia kluczowego. Fundamentalna jest ich zawartość oraz ustrukturyzowanie poszczególnych problemów badawczych. Rozpocząć analizę w tym przedmiocie należy od refleksji, że uwagi wprowadzające do monografii mają charakter rozważań głównie z zakresu językoznawstwa w zasadzie nie przystających do pozostałej części pracy (także pod względem stylu języka), która nie ma charakteru rozważań z zakresu teorii czy filozofii prawa, ale ma silne osadzenie w praktyce. Poza wszystkim zabrakło w tej wprowadzającej części odwołań do modelu aktu komunikacji (oraz jego funkcji), którego twórcą jest Roman Jakobson (podkreślający intencjonalność aktu komunikacji międzyludzkiej) czy też do tzw. schematu perswazyjnego H. Lasswella, wyróżniającego wyraźnie skutek danego aktu komunikacji.

Rozdział I, skrótowy, dotyczy zróżnicowanej problematyki, a jego struktura jest nieoczywista dla odbiorcy. W tym rozdziale Autorka poświęca nieco uwagi przestępstwom z wypowiedzi w amerykańskiej doktrynie i orzecznictwie, zupełnie nie wiadomo z jakich względów to czyni i ogranicza się do Stanów Zjednoczonych, gdy analizowana praca jest inspirowana koncepcjami wywodzącymi się z niemieckiej nauki prawa karnego i na założeniach tej koncepcji bazuje. Opracowanie w części dotyczącej wypowiedzi w amerykańskiej doktrynie i orzecznictwie jest interesujące, jakkolwiek bardzo skrótowe. Autorka pomija zagadnienia związane z linią orzecniczą Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych dotyczącą prezentowania treści przedstawiających okrucieństwo wobec zwierząt oraz innych przedstawień odnoszących się do zjawiska przemocy, jako naruszających zasady wolności wypowiedzi. Ogólnie jednak ten wątek nie ma większego znaczenia dla tematyki opracowania skoro nie został ujęty w żaden z wniosków końcowych rozprawy.

Sam rozdział jest poprawny merytorycznie, trzeba się jednakże zastanowić co wnosi dla samej pracy? Otóż niewiele z uwagi na brak kompatybilności przedstawianych tam poglądów/zagadnień, wybranych z pozostałymi częściami prowadzonych przez nią rozważań. Tak jak pozostałe dwa rozdziały zawiera podsumowanie, które jednak w tym przypadku nie

stanowi ostatniego podpunktu tej jednostki redakcyjnej. Po tej części następuje jeszcze prezentacja „propozycji własnej” oraz Habilitantka charakteryzuje wypowiedź jako czyn. W rozdziale I dr Anna Demenko wysuwa podstawową tezę dla tej rozprawy, a mianowicie że odmiennie niż w przypadku innych rodzajów czynów zabronionych przestępstwa z wypowiedzi polegają nie tyle na wykonaniu określonej czynności naturalnej, do której oceny prawnokarnej niezbędna jest znajomość praw natury, ile na prawidłowym uwzględnieniu konwencji i związków kulturowych. Tym samym czynnością o zasadniczym znaczeniu jest interpretacja sprawczego zachowania, a w zasadzie dokonanie rozpoznania jako pewnej formy interpretacji, wymagającej odwołania się do oznaczonej konwencji i określonych reguł sensu. Taka konstatacja stanowić będzie zasadniczą oś rozważań i wielokrotnie powtarzana będzie pojawiać się w monografii, w każdej z jej części. Prowadzi do Autorkę m.in. do stwierdzenia, że tzw. przestępstwa z wypowiedzi jakkolwiek nie mają charakteru przestępstw materialnych, lecz są do nich zbliżone bowiem wymagają rozpoznania przez ich odbiorcę. Nie jest to jednak stwierdzenie nowe, od dawna wiadomym jest bowiem, że proces interpretacji narażony jest na wiele różnych zakłóceń i możliwe są sytuacje, gdy interpretacja odbiorcy wypowiedzi zupełnie minie się z intencją autora wypowiedzi lub wręcz potencjalny, przeciętny odbiorca nie będzie w stanie dokonać interpretacji wypowiedzi – jako przykład Autorka podaje chociażby wypowiedzianie się w języku suahili w miejscu publicznym w Polsce. Interpretacja wypowiedzi zawsze ma charakter wielopłaszczyznowy, w tym w szczególności niezbędne jest uwzględnienie kontekstu danego zachowania ekspresyjnego. Mankamentem tej części rozważań jest brak pogłębionych dociekań związanych z *ratio legis* kryminalizacji zachowań polegających na wypowiedzaniu się, a ponadto odnośnie genezy i ewolucji tychże czynów zabronionych.

Jak już zaznaczono powyżej najobszerniejszą część pracy zajmuje rozdział II, w którym Pani dr Anna Demenko analizuje te typy czynów zabronionych, które mogą zostać popełnione poprzez wypowiedź. Ta część rozprawy nie budzi żadnych zastrzeżeń, wywód jest jasny, logiczny oraz przekonujący. Niestety nie wnosi on nic nowego do nauki prawa, oprócz zsyntetyzowania prezentowanych dotychczas poglądów, z uwagi na szeroki wachlarz czynów zabronionych zamieszczonych w Kodeksie karnym, które mogą być zakwalifikowane jako przestępstwa z wypowiedzi rozdział ten jest najobszerniejszy i zaburza strukturę pracy. Część ta została opracowana na podstawie haseł słownikowych/encyklopedycznych, wybranych orzeczeń oraz komentarzy (z rzadka występują inne pozycje z literatury przedmiotu niż zatytułowane „Komentarz”). Już sam dobór źródeł determinuje charakter tej części opracowania jako komentarzowego i taki ma w istocie charakter. Rozdział sprawnie napisany,

wywód logiczny, syntetycznie prezentuje przekrój poglądów, jakie zarysowały się odnośnie omawianych zagadnień w literaturze przedmiotu oraz w orzecznictwie. Gdy wymaga tego potrzeba Habilitantka sięga po opracowania wykraczające poza zakres praw karnego, np. dotyczące określonych instytucji prawa cywilnego i czyni to w sposób wnikliwy i niezbędny dla przedstawienia stopnia złożoności analizowanego problemu. Nie zmienia to jednak faktu, że pomimo prezentowania własnych ocen i stanowisk Pani dr Anna Demenko czyni to odwołując się do już zastanych linii argumentacyjnych, wprawdzie zdarza się, że podchodzi do nich krytycznie, niemniej Jej wywód nie wykracza poza poziom praktycznego komentarza. Być może gdyby Autorka zamiast takiej szerokiej, a wówczas siłą rzeczy ogólnikowej analizy pokusiła się na wybranie z owego rozległego wachlarza przestępstw określonych typów czynów zabronionych, można byłoby poznać Jej umiejętności w zakresie formułowania pogłębionych ocen badanych problemów.

Wreszcie trzecia część, zdecydowanie najlepsza, poświęcona jest analizie przestępstw z wypowiedzi z perspektywy ogólnych instytucji prawa karnego. Tutaj rozważania mają już miejscami charakter twórczy i zdecydowanie bardziej odautorski, niemniej to za mało aby uznać, że w ten sposób mogło dojść do zrealizowania przez Panią dr Annę Demenko celu opisanego w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym.

Podsumowując ocenę treści merytorycznej tego opracowania, należy podkreślić, iż Autorka zaprezentowała i omówiła szereg tez mających znaczenie dla zrozumienia istoty przestępstw z wypowiedzi, nie można się jednak z Nią zgodzić, że obrona tematyka nie została omówiona w polskiej nauce prawa, poza przypadkami gdy odnosi się do tzw. komunikacji zbiorowej, której najbardziej rozpowszechnioną formą jest komunikacja masowa, z czym łączy się trudność ze zidentyfikowaniem odbiorców w taki sposób przekazywanych wypowiedzi. Przy użyciu komunikacji zbiorowej dochodzi do rozszerzenia komunikacji w czasie i w przestrzeni, co implikuje niebagatelne skutki odnośnie ustaleń dotyczących okoliczności modalnych czynu zabronionego polegającego na wypowiedzi adresowanej do odbiorcy zbiorowego. Habilitantka właściwie zidentyfikowała ten problem i sformułowała interesujące postulaty na kanwie dostrzeżonych złożoności. Temat ten został przez Nią „wyeksplorowany” nie tylko na potrzeby ocenianej rozprawy habilitacyjnej, lecz także innych tekstów naukowych (powieliła zatem w pewnym zakresie te same rozważania).

Pomimo zastosowania syntetycznego podsumowania (czytelnie, w punktach) Habilitantka nie przekonuje w tym fragmencie pracy czytelnika o tym, że poczyniła ustalenia mające istotną wartość z punktu widzenia nauki prawa. Nie wskazuje bowiem takich rozwiązań, które pozwalałyby na unikanie błędów hermeneutycznych, które mogą popełniać organy

wymiaru sprawiedliwości w procesie analizy treści wypowiedzi, która przebiega zawsze w pewnym kulturowym i społecznym kontekście. Jak już wskazano na wstępie recenzji nie ma w zasadzie możliwości uniknięcia błędów w procesie interpretacji, pewne postulaty zgłoszone przez Habilitantkę w tej mierze stanowią po prostu truizmy (pkt 1,2, 3 oraz 8, 9,10,11,12 Uwag końcowych).

Trzeba stwierdzić, iż problematyka opracowania, w granicach nakreślonych przez Autorkę została przedstawiona wyczerpująco. Niemniej nie w taki sposób aby można było uznać całość za oryginalny i twórczy wywód. Należy docenić dość dobry język pracy, jakkolwiek występują drobne błędy stylistyczne np. *skorzystanie z dogodności statku* (s. 91) oraz kilka kolokwializmów ujętych jednakże w cudzysłowie, a ponadto kilka błędów literowych np. *sensu stricte* (s. 171) zamiast *sensu stricto*. Ogólnie Habilitantka wykazała się znajomością terminologii oraz umiejętnością argumentacji. Wywód swój oparła na materiale źródłowym (kilka pozycji w języku niemieckim oraz angielskim), który jest dyskusyjny, liczebnie wprawdzie rozbudowany (ok. 265 pozycji), z czego jednak 30% lub nawet więcej stanowią opracowania w postaci komentarzy, podręczników oraz słowników. Dodatkowo zaznaczyć trzeba, że owe 30% źródeł stanowiło główną bazę do opracowania rozdziału II monografii, a zatem tego którego przydatność w tak obszernej formie należałoby zakwestionować, stanowiącego ponad 40% tekstu.

Reasumując, nie sposób odmówić przedstawionej do recenzji monografii określonych walorów poznawczych oraz spełnienia funkcji porządkującej w zakresie przestępstw z wypowiedzi. Konkluzje stanowiące zwieńczenie rozprawy habilitacyjnej zostały już w przeważającej mierze sformułowane i nie stanowią – wbrew odmiennemu twierdzeniu Autorki – żadnego istotnego *novum*. Pomimo trafnego zaadresowania przez Habilitantkę wybranych problemów badawczych, zarysowania ciekawych wątków w rozdziale I i III monografii, zbudowania narracji interdyscyplinarnej (uwzględnienie zagadnień związanych z hermeneutyką), wykazania się umiejętnością analizy oraz dobrą znajomością terminów prawnych i prawniczych, przedstawiona do recenzji dysertacja z uwagi na błędy w jej strukturze, charakter opracowania komentarzowego w ocenie Recenzenta nie stanowi istotnego wkładu w rozwój nauki prawa karnego.

Na marginesie wyłączenie tych rozważań należy uczynić przytyk do wyboru recenzenta wydawniczego przedmiotowej monografii, bowiem został nim promotor pracy magisterskiej oraz doktorskiej Habilitantki.

B. Ocena aktywności naukowej

Odnosząc się do pozostałego piśmiennictwa trzeba zaznaczyć, koncentruje się on wokół czterech nurtów badawczych: prawa do obrony, problematyki wolności wypowiedzi, prawa karnego międzynarodowego oraz podstaw kryminalizacji i polityki karnej.

Habilitantka przedłożyła wraz z wnioskiem opracowania w postaci artykułów naukowych publikowanych w recenzowanych i prestiżowych czasopismach naukowych oraz monografiach, w tym pięć w języku niemieckim, które wypada odnotować, ale nie podlegały ocenie w ramach recenzji albowiem Recenzent nie zna języka niemieckiego, zaś Habilitantka nie zapewniła tłumaczenia tych tekstów. Dr Anna Demenko przedłożyła także opracowania w formie komentarzowo – informacyjnej, które wskazują na umiejętności Autorki w przedmiocie syntetyczne konstruowania wyводу naukowego. Nieliczne prace dr Anny Demenko wykraczają poza zakres prawa karnego (dot. np. artykułu związanego z realizacją roszczeń z zakresu prawa pracy), co należy ocenić dodatnio, jako wskazujące na szerokie zainteresowania naukowe Habilitantki.

W ocenie Recenzenta największą wartość poznawczą posiadają te opracowania, które odnoszą się do granic wolności wypowiedzi, wskazać tu wypada chociażby na następujące teksty – *Grancie wolności wypowiedzi adwokata* [w:] A. Biłgorajski (red.) *Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów prawniczych*, Warszawa 2015; *Jak rozpoznać wypowiedź , gdy się ją widzi?* [w:] M. Urbańczyk, Ł. Bartosik, N. Zagórska (red.), *In Search of the Euro – Atlantic Doctrine of Freedom of Speech*, ArchaeGraph 2019; *Konstytucyjna wolność wypowiedzi artystycznej (...)* [w:] B. Guzik, N. Buchowska, P. Wiliński (red.), *Prawo wobec wyznań współczesności*, t. 6, Poznań 2010; *Politically correct hate speech*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, t.82, nr 3; *Amerykańska wolność słowa vs. Europejskie podejście do zwalczania mowy nienawiści w kontekście Decyzji ramowej Rady nr 2008/913/WSiSW* [w:] Ł. D. Bartosik, D. Szlingiert, A. Demenko, J.P. Higgins (red.), *Amerykańska myśl polityczna, ekonomiczna i prawna – zagadnienia wybrane*, t. 2.

Habilitantka publikuje teksty w uznanych krajowych czasopismach naukowych, ciesząc się doskonałą opinią wśród przedstawicieli i doktryny i judykatury, np. *Ius novum*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, *Palestra* czy *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. A ponadto podjęła udaną próbę umiędzynarodowienia swojego dorobku poprzez złożenie do druku w czasopiśmie *European Law Journal* artykułu pt. *The territoriality principle in a borderless Europe and in the virtual world*, zawierającego refleksje, które zostały przez Nią wykorzystane także w dysertacji stanowiącej przedmiot niniejszej recenzji w rozdziale III.

Dr Anna Demenko była uczestnikiem m.in. projektu *Developing best practice amongst defence lawyers and access to justice in European Arrest Warrant Cases* w latach 2011-2012 oraz prowadziła projekt badawczy finansowany przez NCN pt. *Zasady międzynarodowego ścigania wypowiedzi karalnych rozpowszechnianych ponad granicami krajowymi*.

Habilitantka pełniła i pełni funkcje eksperckie, w tym programach naukowych o zasięgu międzynarodowym, a ponadto funkcje recenzenta w krajowych czasopismach naukowych.

Przedłożony do oceny dorobek należy uznać za interesujący, podejmujący aktualne i ciekawe wątki badawcze, istotny oraz realizowany we wszystkich dostępnych formach (artykuły w czasopismach, rozdziały w monografiach, opracowania komentarzowe czy o charakterze informacyjnym oraz sprawozdania). Jako dobrą należy także ocenić aktywność naukową Pani Doktor związaną z uczestnictwem w konferencjach naukowych. Habilitantka uczestniczyła m.in. w Ogólnopolskim Zjeździe Karnistów wraz z referatem *Kontraproduktywność zakazu karnego*.

3. Ocena dorobku dydaktycznego i organizacyjnego dr Anny Demenko

Działalność dydaktyczna dr Anny Demenko obejmowała nie uczelnie oprócz UAM także Collegium Polonicum w Słubicach i polegała zasadniczo na prowadzeniu zajęć dydaktycznych w zróżnicowanej formie (m.in. z zakresu prawa karnego, karnego skarbowego, ale także postępowania cywilnego). Habilitantka była także wykładowcą w ramach programu Erasmus Plus Teaching Mobility na Uniwersytecie Infante D. Henrique w Porto. Zaplanowała także wyjazd gościnny na Uniwersytecie im. Christiana Albrechta w Kilonii na temat odnoszący się do zasady terytorialności w prawie karnym. Habilitantka odbyła szereg stażów zagranicznych, w celu jak już wskazano powyżej prowadzenia tam działalności dydaktycznej, lecz także naukowej (m.in. odbywanie kwerend bibliotecznych).

Habilitantka jest także osobą aktywnie wspierającą organy Wydziału w działalności organizacyjnej, zajmowała się m.in. kwestiami związanymi z odbywaniem praktyk przez studentów, Nie ulega ponadto wątpliwości, że podjęła także szereg istotnych działań popularyzujących naukę.

Tym samym trzeba uznać, że aktywność dydaktyczna, popularyzatorska oraz organizacyjna Doktor Anny Demenko spełnia wszelkie oczekiwania jakie można stawiać kandydatom do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego

4. Konkluzja

Konkludując, mając na uwadze przedstawione powyżej uwagi stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa habilitacyjna pt. *Przestępstwa popełniane przez wypowiedź*, która ukazała się nakładem wydawnictwa C.H. Beck nie spełnia kryteriów dzieła stanowiącego znaczny wkład w rozwój nauk prawnych w rozumieniu art. 219 ust. 1 pkt 2a ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, natomiast aktywność naukowa Pani dr Anny Demenko jest aktywnością istotną i umiędzynarodowioną w rozumieniu przepisu art. 219 ust. 1 pkt 3 cytowanej powyżej ustawy. Z obowiązku Recenzenta wskazuję ponadto, że bardzo dobrze oceniam działalność popularyzatorską, dydaktyczną oraz organizacyjną Habilitantki.

W mojej ocenie zatem przedłożony do recenzji dorobek, z uwagi na zdanie pierwsze Konkluzji nie spełnia wymogów do nadania Pani dr Annie Demenko stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne.

Margareta Szeykowska